

بسم الله الرحمن الرحيم

مکاسب محرمة

چنانکه مرحوم شیخ انصاری، بحث خود را به ذکر احادیثی متبرک کرده است، بحث را با حدیث تحف العقول از امام صادق (ع) آغاز می‌کنیم.

اول، بحث سندی از روایت تحف العقول:

کتاب تحف العقول چیست و مؤلف آن کیست؟

کتاب تحف العقول نوشته حسن بن علی بن شعبه است. دانش نامه جهان اسلام درباره وی می‌نویسد:

«حسن بن علی بن حسین بن شعبه، محدث امامی و مؤلف کتاب مشهور تحف العقول، در منابع کهن رجالی شیعه درباره وی اطلاعی وجود ندارد. بر اساس نوشته حسین بن علی بن صادق بحرانی در رساله ای که درباره اخلاق و سلوک تألیف کرده، ابن شعبه از قدمای اصحاب امامیه محسوب شده و شیخ مفید از تحف العقول وی، مطالبی نقل کرده است. آقا بزرگ طهرانی از نوشته بحرانی استنباط کرده که حرّانی از مشایخ شیخ مفید و معاصر شیخ صدوق بوده، ولی بنا بر منابع رجالی، مفید شیخی بدین نام نداشته است. حرّانی منسوب به خاندان شعبه است که در اصل اهل حلب بودند و محدثان بزرگی در میان آنان ظهور کرده اند. قدیم ترین اظهار نظر درباره شخصیت علمی و دینی حرّانی، از ابراهیم بن سلیمان قطیفی، از علمای سده دهم، است که بنا به نقل شوشتری، او در کتاب الوافیه خود از حرّانی با عنوان «شیخ عالم فاضل عامل فقیه» نام برده است. اظهار نظر علمای بعدی، همه از بحرانی و قطیفی گرفته شده است.

به حرّانی دو کتاب منسوب است: التمیص، که درباره سبب و شیوه های آزمایشهای الهی مؤمنان (شیعه) و همراه روایاتی درباره صبر و زهد و رضاست؛ و تحف العقول فیما جاء من الحکم و المواعظ من آل الرسول. درباره انتساب التمیص میان صاحب نظران اختلاف وجود دارد: قطیفی آن را تألیف حرّانی دانسته و مجلسی و نوری در انتساب آن به حرّانی یا ابن همام اسکافی تشکیک کرده اند.

اما کتابی که سبب شهرت حرّانی شده و در انتساب آن به او هیچ اختلافی وجود ندارد، تحف العقول است. به

نوشته ابن شعبه، هدف وی از تألیف این کتاب در دسترس قرار دادن دانشهای پیامبر اکرم و امامان است که

دربارنده کار دین و دنیا و صلاح امروز و فرداست.

تحف العقول در قرون اخیر همواره مورد توجه علمای شیعه بوده تا آنجا که قطیفی آن را بی نظیر خوانده است. در کتابهای حدیثی و فقهی از آن نقل قول کرده اند. در عین حال، آنچه مایه خرده گیری و در برخی موارد نا معتبر دانستن مندرجات تحف العقول از سوی علمای شیعه شده، ارسال اسناد احادیث آن است. اگرچه خود ابن شعبه به این موضوع توجه داشته و در مقدمه نوشته که سلسله سند بیشتر احادیث کتاب را سماع کرده، ولی در تألیف کتاب برای رعایت ایجاز و نیز به این سبب که بیشتر این کلمات و سخنان از زمره آموزشها و حکمتهایی است که خود گواه درستی خود هستند و به این دلیل که آنها را برای شیعیان فراهم کرده است که تسلیم امامان اند، از ذکر اسناد احادیث کتاب اجتناب کرده است. خوبی ضمن اعتراف به فضل و ورع و ممدوح بودن حرّانی، کتاب وی را به دلیل مرسل بودن احادیث آن، فاقد اعتبار دانسته و در هیچ یک از احکام شرعی، استناد به روایات تحف العقول را جایز نشمرده است. گفتنی است که تحف العقول در میان نصیرییه حرمتی خاص داشته و بسیاری از پیروان این مذهب آن را از بردارند.^۱

مرحوم صاحب وسائل در خاتمه و در ضمن فائده چهارم اشاره می کند که:

«فی ذکر الكتب المعتمدة التي نقلت منها أحاديث هذا الكتاب، و شهد بصحتها مؤلفوها و غيرهم، و قامت القرائن على ثبوتها، و تواترت عن مؤلفيها، أو علمت صحة نسبتها إليهم، بحيث لم يبق فيها شكّ و لا ريب. كوجودها بخطوط أكابر العلماء. و تكرر ذكرها في مصنفاتهم و شهادتهم بنسبتها و موافقة مضامينها لروايات الكتب المتواترة أو نقلها بخبر واحد محفوظ بالقرينة و غير ذلك.»^۲

ایشان سپس در ضمن بیان کتاب های مذکور و به عنوان سی و هفتمین کتاب از تحف العقول یاد می کند و می نویسد:

«کتاب تحف العقول عن آل الرسول: تأليف الشيخ؛ الصدوق، الحسن بن علي بن شعبة.»^۳

مرحوم مجلسی در بحار الانوار می نویسد:

«و کتاب تحف العقول عثرنا منه على كتاب عتيق و نظمه يدل على رفعة شأن مؤلفه و أكثره في المواعظ و الأصول

المعلومة التي لا نحتاج فيها إلى سند.»^۴

۱. دانش نامه جهان اسلام، ص ۸۳۳-۸۳۴

۲. وسائل الشیعة، ج ۳۰، ص: ۱۵۳

۳. وسائل الشیعة؛ ج ۳۰، ص: ۱۵۶

۴. بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، ج ۱، ص: ۲۹